

MAKTAB O‘QUVCHILARNI KASBGA YO‘NALTIRISHNING ASOSIY VAZIFALARI

Rajabova Gavxar Karimboyevna

*Olmaliq shahar 13 -umumiy
o'rta ta'lim maktabi psixologi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirishning ahamiyati, asosiy vazifalari hamda bu jarayonning psixologik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash, ularni to‘g‘ri kasb tanlashga yo‘naltirishda maktab, oila va psixologning o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbga yo‘naltirish, o‘quvchi, qobiliyat, qiziqish, psixologiya, motivatsiya, tanlov, rivojlanish, ta’lim, mehnat bozori.

KIRISH

Maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish bugungi ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki har bir o‘quvchining kelajakdagi muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning to‘g‘ri kasb tanlashiga bog‘liq. Noto‘g‘ri tanlangan kasb esa qoniqmaslik, stress va hatto kasbiy faoliyatdan voz kechishga olib kelishi mumkin.

Kasbga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini aniqlashdan boshlanadi. Har bir bola o‘ziga xos bo‘lgani uchun unga individual yondashuv zarur. Shu orqali u o‘ziga mos kasbni tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Kasb tanlashda o‘quvchining fikri — bu uning o‘z qiziqishi, qobiliyati, orzu va maqsadlariga asoslanib kelajak kasbini tanlashdagi shaxsiy qarashidir.

Oddiy qilib aytganda, bu — o‘quvchining “men kim bo‘laman?” degan savolga bergan javobidir.

O‘quvchining fikri kasb tanlashda juda muhim hisoblanadi. Chunki inson o‘zi qiziqqan va xohlagan sohada ishlasa:

- ishidan zavq oladi;
- tez rivojlanadi;
- muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori bo‘ladi.

Agar o‘quvchining fikri inobatga olinmasa va unga majburan kasb tanlatilsa:

- u o‘z kasbidan qoniqmaydi;
- o‘qishga qiziqishi kamayadi;
- stress va tushkunlik paydo bo‘lishi mumkin.

Kasb tanlashda o‘quvchi fikrini shakllantirish uchun quyidagilar muhim:

- o‘z qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash;
- turli kasblar haqida ma’lumotga ega bo‘lish;

- ota-ona va o‘qituvchilar bilan maslahatlashish;
- psixologik testlardan o‘tish;
- o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yish.

Shu bilan birga, ota-ona va ustozlar o‘quvchiga yo‘l ko‘rsatishi kerak, lekin uning o‘rniga qaror qabul qilmasligi lozim. Maktabning asosiy vazifalaridan biri — o‘quvchilarga turli kasblar haqida keng va to‘liq ma‘lumot berishdir. O‘quvchilar kasblarning mazmuni, talab va imkoniyatlari haqida bilishi kerak. Bu ularning ongli tanlov qilishiga yordam beradi.

Shuningdek, o‘quvchilarda mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish muhimdir. Mehnatning qadri va ahamiyatini tushungan o‘quvchi kelajakda o‘z kasbiga mas‘uliyat bilan yondashadi.

Kasbga yo‘naltirishda psixologik xizmat muhim o‘rin tutadi. Maktab psixologi turli testlar va suhbatlar orqali o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlaydi, ularga mos tavsiyalar beradi. Bu esa kasb tanlashdagi xatoliklarni kamaytiradi.

Ota-onalarning roli ham katta ahamiyatga ega. Ular farzandini qo‘llab-quvvatlashi, uning qiziqishlarini inobatga olishi zarur. Ba‘zan ota-onalar o‘z xohishlarini bolaga majburlaydi, bu esa noto‘g‘ri tanlovga olib kelishi mumkin.

Amaliy mashg‘ulotlar va kasb bilan tanishtiruvchi tadbirlar ham samarali hisoblanadi. Turli tashkilotlarga ekskursiyalar, mutaxassislar bilan uchrashuvlar o‘quvchilarga kasblarni yaqindan ko‘rish imkonini beradi.

O‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmasini shakllantirish ham muhim vazifalardan biridir. Bu ularning kelajakda to‘g‘ri yo‘l tanlashiga yordam beradi.

Shuningdek, zamonaviy kasblar va mehnat bozori talablari haqida ma‘lumot berish ham zarur. Chunki bugungi kunda kasblar tez o‘zgarib bormoqda va o‘quvchilar zamon talablariga moslashishi kerak.

Kasb–inson ish faoliyatining ma‘lum tajriba, tayyorgatlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma‘lumot hamda amaliy tajriba yo‘li bilan erishiladi. Kasbga yo‘naltirish borasidagi ilk bilimlar va tavsiyalar maktabdan to‘plab boriladi. Kasb tanlashda ta‘lim muassasining va pedagogpsixologlarning ahamiyati katta.

O‘qituvchi o‘zi tarbiyalayotgan o‘quvchilarga ta‘lim berib borar ekan, shu bilan birga ularni kasb tanlashlariga ham yordam beradi. Bizga ma‘lumki, maktabning kelajakda kasb tanlashga imkoniyati bo‘lgan yoshlarga ta‘lim berishdan iborat asosiy vazifasi -bu o‘quvchilarning fan asoslarini faol, ongli, mustahkam va tizimli ravishda egallashini ta‘minlashdir. Bular asosida o‘qituvchi o‘quvchilarga ma‘lum bir kasblarni tanlashlari uchun tavsiyalar berib boradi.

Ta‘lim jarayoni ishtirokchilari bu o‘qituvchi va o‘quvchi hisoblanadi. Bu yerda ta‘lim beruvchi pedagogni va ta‘lim oluvchi o‘quvchi nazarda tutiladi. Bular birgalikda

ta'lim jarayoni ishtirokchilari hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki ta'lim olayotgan o'quvchi va ta'lim beruvchi o'qituvchining o'ziga xos bo'lgan psixologik xususiyatlari va jismoniy imkoniyatlari mavjud bo'ladi. Bular esa o'z navbatida ta'lim olishga o'z ta'sirini ko'rsatib boradi.

O'qituvchi ta'lim berish davomida bolalarning iqtidoridan va qobiliyati va qiziqishidan kelib chiqib, maktabdan keyingi uzluksiz ta'limni qaysi yo'nalishiga ta'lim olish uchun kirishlariga yordam beradi. Maktabdan kasbiy maslahat berish uchun o'qituvchi o'zi ham kasbiy maslahat to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'lishi kerakligi kelib chiqadi. Kasbiy maslahat bu asosan yoshlarga kasblar haqida ilmiy asoslangan maslahat berish bo'lib, u asosan yoshlarni qobiliyati, manfaatlari, qiziqishlari, intilishlari asosida kasb tanlashlariga yordam beruvchi sohadir. Kasbiy maslahat har bir kasb haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi shuningdek kadrlarga bo'lgan ehtiyojlar, mehnat faoliyati, kasbning ijtimoiy-iqtisoiy va sanitar-gigienik statusi, kasbga o'qitish va insonga kasb qo'yadigan talablar haqida ma'lumotga ega bo'lish kerak. Bunda inson psixik xususiyatlariga, meditsina va jismoniy ko'rsatkichlariga va kasbga mos kelmaslik to'g'risida ham ma'lumotga ega bo'lish kerak.

Kasbiy maslahat yosh davrlariga qarab, ma'lumot darajasiga qarab va unda ishtirok etayotgan o'qituvchilariga, ota-onalarining ishtirokiga qarab muvaffaqiyatli chiqadi.

O'qituvchi o'quvchilarga ta'lim berish davomida ularni kasb tanlashlariga yo'llanmalar berar ekan shuning bilan birga ularni psixologik va jismoniy salomatligi haqida ma'lumotga ega bo'lishi kerak bo'ladi. Kasb tanlovchi hisoblangan o'quvchilar o'zlarini ruhan va jismonan sog'lom ekanliklarini meditsina ko'rigidan o'tib tasdiqlashlari mumkin bo'ladi. Bundan tashqari maktab psixolog-lari va shifokorlari har doim ularni kuzatib boradilar. Psixik xususiyatlari yoshiga qarab rivojlanib borayotgan o'quvchi o'zidagi psixologik xususiyatlarni kuzatish orqali o'zgarib borishini bilib boradi. Boladagi diqqat, sezgi, fahm-farosat, xarakter, tafakkur qilish, qobiliyat va boshqa psixologik xususiyatlar o'quvchining rivojlanib borishi bilan o'zgarib, takomillashib boradi. Ayniqsa bu o'smirlik davrida juda yaqqol ko'zga tashlanadi.

O'sib borayotgan bolada jismonan o'zgarishlar ham sodir bo'lib boradi. O'quvchining jismonan imkoniyatlari ko'payadi. O'zini va jismoniy kuchini boshqarish, tanasidagi o'zgarishlarni kuzatish orqali, o'zida kattalarga o'xshash tomonlar paydo bo'lishini ko'radi. Bular esa uni psixologik jihatidan kattalardek tutishga, o'zini ma'lum bir kasbda ko'rishga intiltiradi. Umuman olganda o'quvchidagi psixologik va jismoniy tomonlar asosan uning nerv-fiziologik tomonlari bilan bog'liq bo'ladi. Insondagi yuz berayotgan psixologik va jismoniy o'zgarishlar uning miyasi bilan, psixofiziologik jarayonlar va nerv-fiziologik jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Bularni o'rgangan olimlar insonni kasbga xos tomonlarini ham ko'rsatib

berganlar. Insonni jismoniy va ruhiy sogʻligini oʻrgangan olimlar qatoriga I.M.Sechenov, I.P.Pavlovni koʻrsatish mumkin. Kasb bilan bogʻliq masalalar koʻproq keyinchalik K.M.Gurevich nomi bilan bogʻliqdir. K.M.Gurevich kasb masalasi bilan shugʻullanar ekan insondagi individual–psixologik xususiyatlarning asosida psixofiziologik jarayonlar yotishini koʻrsatib, I.P.Pavlov, B.M.Teplov olib brogan ishlarga suyangan holda tushuntirib berishga intiladi.

Oʻquvchilarni yoshi katta boʻlib brogan sari undagi xarakter, odatlar oʻzgarib boradi. Bu uning jismoniy va psixologik taraqqiyoti bilan bogʻliq boʻladi. B.M.Teplov koʻrsatib oʻtganidek kasb tanlashdagi insonni har xil xatti-harakati, uning oʻziga xosligi, uning ishonchi, qiziqishi, bilimi, layoqati, odati, oʻziga xosligi, uning ishonchi, qiziqishi, bilim, layoqati, odati, oʻziga xosligi shaxs psixologik hayoti bilan bogʻliq boʻladi. Insonda yuz berayotgan jarayonlarning psixologik va fiziologik tomonlarining asosi bu u yoki darajada sodir boʻlayotgan shartli bogʻlanishlar hisoblanadi. B.M.Teplov bir xil sharoitlarda ham insonlar bir-biridan ajralib turishini, bilim olishida, ish bajarishdagi psixofiziologik imkoniyatlari har xil boʻlishini koʻrsatib oʻtdi. Bu jarayon I.P.Pavlov tomonidan nomlangan nerv tizimiga yoki oliy nerv faoliyatiga bogʻliq boʻladi.

I.P.Pavlov tasavvuricha nerv tizimini uchta xususiyati mavjud. Bu uning kuchi, harakatchanligi va muvozanatligidir. Bular nerv tizimining xususiyatlari oʻzaro munosabatda insonga xos boʻlgan 4 temperamentni shakllantiradi. Bular sangvinik, xolerik, flegmatik va melanxolik tiplardir. Bular esa insondagi jismoniy va psixologik jarayonlarda, ularning holatlarini tushuntirib berishda katta ahamiyatga ega boʻladi.

Bu kabi koʻplab tadqiqotlarda kasb tanlovchining psixologik va jismoniy sogʻlomligi masalasi koʻrilgandir. Oʻqituvchi oʻquvchi bilan oʻzaro munosabatda boʻlganida uning psixologik va fiziologik holatlari ham oʻzgarib boradi. Tanasi sogʻ va ruhi sogʻlom boʻlgan oʻquvchi oʻzi tanlayotgan kasbni aniq va irodasiga asoslanib tanlab oladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktab oʻquvchilarini kasbga yoʻnaltirish — bu kompleks va uzluksiz jarayon boʻlib, u oʻquvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Maktab, oila va psixologning hamkorligi orqali oʻquvchilarga toʻgʻri yoʻl koʻrsatish va ularning kelajagini taʼminlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. F.R.Abduraxmonov. Z.E.Abduraxmonova -Kasb psixologiyasi. Toshkent-2018
2. E.A.Klimov. “Kak vibrat professiyu” Moskva, 1990-yil.
3. Umumiy psixologiya..Gʻoziyev.Toshkent-2002
4. Ziyonet